

หอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และการใช้ประโยชน์
Freshwater Mollusk of Pasak Jorasid Reservoir and Utilization

สาวิกา กันลปุกษ์^{1*} และสิทธิ์ kulabthong²
Sawika Kunlapapuk^{1*} and Sitthi Kulabthong²

บทคัดย่อ

การศึกษารังนี้เป็นการรวบรวมบัญชีรายชื่อ และจำทำฐานข้อมูลของหอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โดยทำการเก็บตัวอย่างในเดือนสิงหาคม 2553 และรวบรวมจากเอกสาร วิชาการทางอนุกรรมวิธาน โดยจัดลำดับทางอนุกรรมวิธานตามหลักของ Brandt (1974) พร้อมทั้ง รวบรวมข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรหอยน้ำจืดไว้ด้วย ผลการศึกษาพบว่า มีรายงาน การค้นพบหอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ทั้งหมด 13 วงศ์ 30 ชนิด เป็นหอยฝาเดียว 18 ชนิด และเป็นหอยสองฝา 12 ชนิด โดยมีหอยน้ำจืดในวงศ์ Thiaridae Amblemidae Viviparidae และ Corbiculidae เป็นวงศ์เด่น ซึ่งหอยน้ำจืดเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการจำหน่ายเพื่อบริโภค และการใช้ประโยชน์จากเปลือกอีกถ้วน

คำสำคัญ: หอยน้ำจืด อ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

Absract

This paper reports the taxonomically records of freshwater mollusk in Pasak Jorasid reservoir and utilization, were conducted by surveys in August 2010 and document studied. Taxonomic arrangements follow Brandt (1974). A total of 30 species 13 families, Thiaridae, Amblemidae, Viviparidae and Corbiculidae are a prominent group of species number respectively. Some freshwater mollusks are economic importance such as foods and apply utilization from shell.

Key words: Freshwater mollusk, Pasak Jorasid reservoir

¹สาขาวิชาเทคโนโลยีการผลิตสัตว์น้ำ คณะสัตวศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบูรณ์ 76120

²ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพ 10900

*Corresponding author: e-mail: sawika@su.ac.th

หอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และการใช้ประโยชน์
Freshwater Mollusk of Pasak Jorasid Reservoir and Utilization

สาวิกา กุลปุพุกนย์^{1*} และสิทธิ์ กุหลาบทอง²

Sawika Kunlapapuk^{1*} and Sitthi Kulabthong²

บทคัดย่อ

การศึกษารังนี้เป็นการรวบรวมบัญชีรายชื่อ และจัดทำฐานข้อมูลของหอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โดยทำการเก็บตัวอย่างในเดือนสิงหาคม 2553 และรวบรวมจากเอกสารวิชาการทางอนุกรมวิธาน โดยจัดลำดับทาง อนุกรมวิธานตามหลักของ Brandt (1974) พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรหอยน้ำจืดไว้ด้วย ผลการศึกษาพบว่า มีรายงานการค้นพบหอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ทั้งหมด 13 วงศ์ 30 ชนิด เป็นหอยฝา เดียว 18 ชนิด และเป็นหอยสองฝา 12 ชนิด โดยมีหอยน้ำจืดในวงศ์ Thiaridae Amblemidae Viviparidae และ Corbiculidae เป็นวงศ์เด่น ซึ่งหอยน้ำจืดเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการจำหน่ายเพื่อ บริโภค และการใช้ประโยชน์จากเปลือกอkickด้วย

คำสำคัญ: หอยน้ำจืด อ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

Absract

This paper reports the taxonomically records of freshwater mollusk in Pasak Jorasid reservoir and utilization, were conducted by surveys in August 2010 and document studied. Taxonomic arrangements follow Brandt (1974). A total of 30 species 13 families, Thiaridae, Amblemidae, Viviparidae and Corbiculidae are a prominent group of species number respectively. Some freshwater mollusks are economic importance such as foods and apply utilization from shell.

Key words: Freshwater mollusk, Pasak Jorasid reservoir

¹ สาขาวิชาเทคโนโลยีการการผลิตสัตว์น้ำ คณะสัตวศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบูรณ์ 76120

² ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพ 10900

* Corresponding author: e-mail: sawika@su.ac.th

บทนำ

เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เป็นเขื่อนที่สร้างโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ และบรรเทาอุทกภัย ในเขตพื้นที่อุบลรัตน์ ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง รวมทั้งเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลเป็นหลัก และก่อให้เกิด อ่างเก็บน้ำและแหล่งผลิตทรัพยากรประมงน้ำจืดขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่งในเขตพื้นที่ภาคกลาง เพื่อเป็นการใช้ ทรัพยากระบายน้ำในอ่างเก็บน้ำให้เกิดความชั่งยืน กรมประมงจึงได้จัดตั้งหน่วยอนุรักษ์ทรัพยากระบายน้ำจืดเขื่อนป่า สัก (เปลี่ยนชื่อเป็นหน่วยป้องกันและปราบปรามประมงน้ำจืดเขื่อนป่าสัก ในปี พ.ศ. 2546) เพื่อศึกษาผลกระทบ ต่อแนวล้อมประมงหลังจากการสร้างเขื่อนเป็นด้านนา (สันติ, 2551) ซึ่งการศึกษาส่วนใหญ่นี้ไปที่การใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรปลากัด เป็นทรัพยากระบายน้ำจืด แต่การศึกษาการใช้ประโยชน์จากหอยน้ำจืดซึ่งมีอยู่น้อย อรภา (2548) รายงานว่าหอยน้ำจืดเป็นสัตว์น้ำประเภทหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งเปลือก และเนื้อ โดยมีความสำคัญทาง เศรษฐกิจ ซึ่งสามารถระบุประโยชน์ของการใช้ประโยชน์ออกเป็น 4 ประเภทหลักๆ ได้แก่ หัตถกรรมประดับนุก การใช้ เปลือกในการทำองใช้และเครื่องประดับ การเพาะเลี้ยงไข่นุก และการใช้น้ำเพื่อบริโภค

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมบัญชีรายชื่อและจัดทำฐานข้อมูลของหอยน้ำจืดในอ่างเก็บ น้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการศึกษาการใช้ประโยชน์ทางการประมงจากหอยน้ำจืด ต่อไป

วิธีการวิจัย

พื้นที่ศึกษา

เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ($14^{\circ} 51' 7.2''$ N, $101^{\circ} 4' 58.8''$ E) มีลักษณะของตัวเขื่อนเป็นเขื่อนดินนิคมีแกนดิน เหนียว มีความยาว 4,860 เมตร มีจุดสูงสุดบริเวณแนวร่องแม่น้ำ 36.50 เมตร ความสูงได้ 785 ล้านลูกบาศก์เมตร ก่อสร้าง ตัวเขื่อนผ่าน 2 จังหวัด บริเวณบ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดพิษณุโลก และ ตำบลคำพราน อำเภอ วังน้ำวัง จังหวัดสระบุรี

วิธีการศึกษา

สำรวจเก็บตัวอย่างหอยน้ำจืด โดยใช้ตะเกียงร่อนสัตว์หน้าดินเป็นระยะทางประมาณ 100 เมตร ในบริเวณ ชายฝั่ง ของอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ใน อำเภอวังน้ำวัง จังหวัดสระบุรี (Fig 1) ในเดือนสิงหาคม 2553 ซึ่งตัวอย่างทั้งหมดจะ ถูกรักษาสภาพตัวอย่างในสารละลายฟอร์มอลีน ความเข้มข้น 10 เปอร์เซ็นต์ หลังจากนั้นนำมาจำแนกชนิดโดยใช้เอกสาร วิชาการที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งรวบรวมฐานข้อมูลจากเอกสารทางอนุกรรมวิชาตานามหลักของ Brandt (1974) พร้อมทั้งรวบรวมเอกสารทาง วิชาการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรหอยน้ำจืดไว้ด้วย

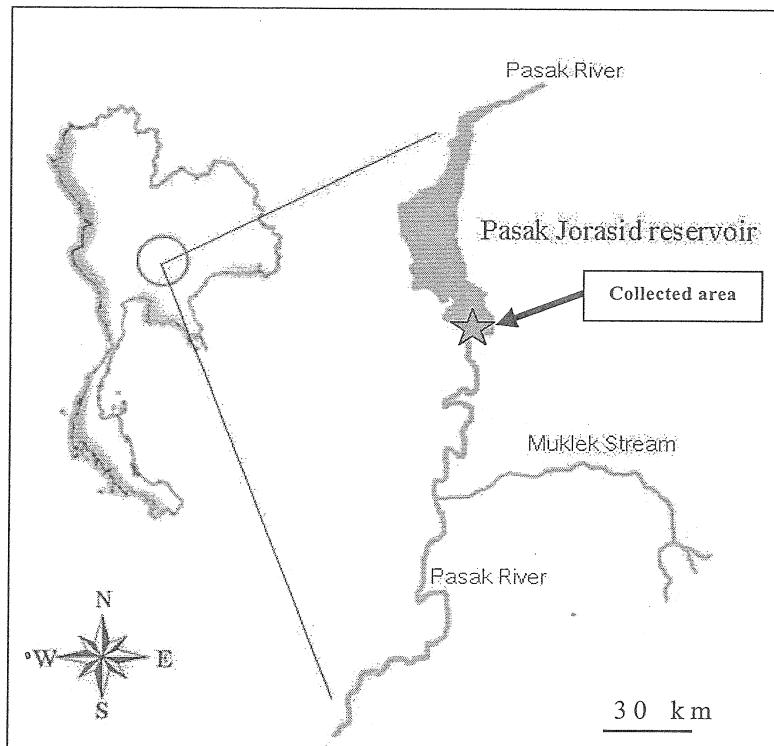

Fig 1 Pasak Jorasid Reservoir and collected area

ผลการวิจัยและอภินิหารผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า มีรายงานการค้นพบหอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำขึ้นป่าสักชลสิทธิ์ทั้งจากการสำรวจและการศึกษาจากเอกสาร 13 วงศ์ 30 ชนิด (Table 1) โดยเป็นหอยฝ่าเดียว 18 ชนิด และเป็นหอยสองฝ่า 12 ชนิด โดยมีหอยน้ำจืดในวงศ์กั้นแหลม (Thiaridae) วงศ์หอยกาน (Amblemidae) วงศ์หอยบน (Viviparidae) และวงศ์ทราย (Corbiculidae) ที่โดดเด่นในด้านจำนวนชนิด (species number) ตามลำดับ

การสำรวจเก็บตัวอย่างในเดือนสิงหาคม 2553พบตัวอย่างหอยน้ำจืด 8วงศ์ 16 ชนิด โดยมีวงศ์หอยบน วงศ์หอยกาน และวงศ์หอยทราย เป็นวงศ์เด่น ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อการบริโภค

หอยฝ่าเดียว กลุ่มเด่นที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ หอยในวงศ์ Viviparidae เช่น กลุ่มหอยบน (*Filopaludina* spp.) หอยทราย (*Mekongia* sp.) และหอยเวียน (*Trochotaria* sp.) และหอยในวงศ์ Ampullariidae ได้แก่ กลุ่มหอยโ่ง (*Pila* sp.) และหอยเซอร์รี่ (*Pomacea* sp.) ที่มีรายงานว่า มีการจำหน่ายเพื่อการบริโภคในบริเวณจังหวัดลพบุรี และจังหวัดสระบุรี ส่วนหอยในวงศ์ Thiaridae ได้แก่ กลุ่มหอยกั้นแหลม (*Brotia* spp.) มีรายงานการจำหน่ายเพื่อการบริโภคในเขตภาคเหนือตอนบน (อร冈า, 2548) ส่วนหอยในวงศ์ Buccinidae ได้แก่ หอยกินหอย (*Clea helena*) เป็นหอยที่มีความสำคัญกับระบบวนวิเศา โดยทำหน้าที่ควบคุมประชากรหอยฝ่าเดียวชนิดอื่น โดยการกินเป็นอาหาร (สีทิช และสาวิกา, 2553)

หอยสองฝ่า กลุ่มเด่นที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ หอยในวงศ์ Amblemidae ได้แก่ กลุ่มหอยกาน (*Pilsbryoconcha* sp.) หอยกานลาย (*Scabies* sp.) หอยกาน (*Indonaiia* sp.) หอยเสี้ยบ (*Ensidens* sp.) หอยกานอ้วน (*Uniandra* sp.) และหอยจมูกวัว (*Physunio* sp.) ที่มีรายงานการใช้ประโยชน์เพื่อการบริโภค การจำหน่ายเปลือก และ

ไข่นุกน้ำจืด ส่วนใหญ่ในวงศ์ Corbiculidae ได้แก่ หอยเล็บม้า หอยทราย หรือหอยขาว (*Corbicula* spp.) มีการจำหน่ายเพื่อปรุงโภคเท่านั้น (อรภา, 2548)

Table 1 Species list of freshwater mollusk of Pasak Jorasid reservoir (1 = this study; 2 = กรมประมง (ม.ป.ป.); 3 = SUMAFISH (2003))

	Species	Ref.
Viviparidae		
<i>Filopaludina filosa</i> (Reeve, 1863)		1
<i>Filopaludina martensi</i> (Frauenfeld, 1865)		1
<i>Filopaludina sumatrensis</i> (Dunker, 1852)		1
<i>Mekongia</i> sp.		1,2,3
<i>Trochotaia</i> sp.		2
Ampullariidae		
<i>Pila</i> sp.		2
<i>Pomacea</i> sp.		1,2
Stenothyridae		
<i>Stenothyra</i> sp.		2
Assimineidae		
<i>Assiminea</i> sp.		2
Thiaridae		
<i>Brotia</i> sp.		2
<i>Melanoides jugicostis</i> (Hanley and Theobald, 1876)		1
<i>Melanoides tuberculata</i> (Muller, 1774)		1,2
<i>Tarebia granifera</i> (Lamarck, 1822)		3
<i>Thiara</i> sp.		2
Buccinidae		
<i>Clea helena</i> (Philippi, 1847)		1,2,3
Marginellidae		
<i>Rivomarginella</i> sp.		2
Planorbidae		
<i>Gyraulus</i> sp.		2
<i>Indoplanorbis</i> sp.		1
Arcidae		
<i>Scaphula pinna</i> Benson, 1856		2

Table 1 Cont.

Species	Ref.
Mytilidae	
<i>Limnoperna siamensis</i> (Morelet, 1875)	1,3
Amblemidae	
<i>Pilsbryoconcha</i> sp.	2
<i>Scabies crispata</i> (Gould, 1843)	1
<i>Indonaia</i> sp.	2
<i>Ensidens ingallsianus ingallsianus</i> (Lea, 1852)	1,3
<i>Physunio</i> sp.	2
<i>Uniandra contradens ascia</i> (Hanley, 1856)	1
Corbiculidae	
<i>Corbicula blandiana blandiana</i> Prime, 1864	1,3
<i>Corbicula</i> cf. <i>cyreniformis</i>	1
<i>Corbicula moreletiana</i> Prime, 1867	1
Pisidiidae	
<i>Pisidium</i> sp.	2

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า มีรายงานการค้นพบหอยน้ำจืดในอ่างเก็บน้ำเขื่อนบึงกุ่มลิทช์ทั้งหมด 13 วงศ์ 30 ชนิด ซึ่งหอยน้ำจืดส่วนใหญ่ทั้ง หอยฝาเดียว และหอยสองฝา ได้แก่ วงศ์ Thiaridae Amblemidae Ampullariidae Viviparidae และ Corbiculidae เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ทั้งด้านการจำหน่ายเพื่อบริโภค และการใช้ประโยชน์จากเปลือก อย่าง ไร้ก์ตาม งานวิจัยด้านการใช้ประโยชน์จากหอยน้ำจืดในประเทศไทยยังมีผู้ศึกษาน้อย ควรมีการระดมนักวิจัยทำการศึกษาเพื่อแก้ไขปรับปรุงความถูกต้องของข้อมูล (อรภา, 2548) ทั้งข้อมูลการแพร่กระจายและสถานภาพต่างๆ ที่สำรวจพบ รวมทั้งการเพาะเลี้ยง และการอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัยของหอยน้ำจืด

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. น.ป.ป. แพลงก์ตอนและสัตว์น้ำดินในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์. สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้. จ.กรุงเทพฯ. 1 หน้า.
- สันติ พ่วงเจริญ. 2551. ถดถอยไจ่และแหล่งวางไข่ของปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 333 หน้า.
- สิทธิ์ กุหลาบทอง และ สาวิกา ก้าวพุกนนท์. 2553. ลักษณะแหล่งที่อยู่อาศัยของหอยกินหอย (*Clea (Anentome) helena* (Philippi)) ในอุโมงค์แม่กลอง. การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยทักษิณ ครั้งที่ 20. 6 หน้า.
- อรภา นาคจินดา, มนพิรดา เปี้ยมพิมานนส์, จุฑามาศ จิวัลัยณ์, วิสาภา ปุณยกนก และ จินตนา โตรานะโภค. 2548. การใช้ประโยชน์จากหอยน้ำจืดในประเทศไทย. กรมป่าไม้.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพมหานคร. 155 หน้า.
- Brandt, R.A.M. 1974. The non-marine aquatic mollusca of Thailand. Arch.Moll.105: 1-423.
- SUMAFISH. 2003. Strategies for Sustainable Management of Fisheries Resources in the Pasak Jolasid Reservoir, Thailand through Ecological and Socioeconomic Assessment. ASEAN Regional Centre for Biodiversity Convention and the European Commission. Final report. 163 หน้า.